

СТАНОВИЩЕ

за дисертацията на Мария Владиславова Делчева на тема „Лиминалност и междинност в съвременната критическа теория“ за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ по научна специалност 2.1. Филология – Теория на литературата,
Софийски университет „Св. Кл. Охридски“

от доц. д-р Светлана Темелкова Събева, Пловдивски университет „П. Хилендарски“

Дисертацията на Мария Делчева изследва дискурсивното поле на формиралите се през последните десетилетия – най-вече в „американски контекст“ – т.нар. трансжендър изследвания. Полето включва както теоретични, така и автобиографични и фикционални текстове, артистични и активистки практики, които се стремят да осмислят дълбинното безпокойство пред „онтологически неопределеното“ в родовия си пол човешко тяло. Това ще рече пред въпроса: какво е да си транс жена или транс мъж, т.е. да не можеш да се самоидентифицираш чрез приписания при раждането ти пол и да живееш в едно несподелимо и нелегитимно ставане-друг/друга? Изследването представя „дискурсивните наслагования“ (по изразу на авторката – с. 170) на ключови за това поле проблематизации, като обследва трансжендър въплътеността, субектността, езиците на себеобживяването и себеописанието, както и динамичното преконфигуриране на основополагащия хетеросексуален порядък на късномодерните западни общества предвид срещата с т.нар. дисидентска сексуалност и куиър субектност. Авторката ситуира дисертацията си в рамките на едно определено разбиране за критическата теория на Франкфуртската школа във вида, в който то е „преработено в американски контекст“ през 90-те години на ХХ век (с. 4). Именно тази критико-теоретическа рамка, фокусираща проблеми на (био)властови и социално-йерархизиращи механизми, които съгъстват класови, расови, етнически, възрастови и полови принуди над транс лицата и правят силно проблематични техните политически репрезентации (и депрезентации), ѝ служи – освен друго – и за формулиране на характерния акцент на трансжендър спрямо по-обхватната област на т.нар. куиър изследвания (вж. с. 8). Критико-теоретическата перспектива се задълбочава и разгръща особено продуктивно чрез въвеждането

(основно в Трета глава) на темата за биополитиките и некрополитиките на съвременността. Най-общите аналитични категории, които структурират дисертацията, но функционират по-скоро оперативно (отколкото тематично), като се конкретизират в множество дискурсивни и практически контексти, са: „лиминалност“ в смисъла, който ѝ придава културният антрополог Виктор Търнър (разширявайки разбирането за „ритуалите на прехода“ на Арнолд ван Женеп), и „междинност“ в смисъла на „културната хибридность“, тематизирана в постколониалните изследвания.

Дисертацията включва кратък увод, три глави, заключение и библиография и е с обем от 186 страници.

Първа глава „Джендър лиминалното тяло. Между есенциализма и постструктурализма“ обсъжда трансджендър въплътеността, следвайки теоретичните фигури на удвояването на тялото чрез биологичен и родов пол, както и на образа на тялото чрез „реторически“ и „въплътен“ образ – удвоявания, които предзадават конститутивната му крехкост и възможни дисоциации. Проблематизацията на авторката се отгласква от доминиращото през 60-те година на XX век психиатрично виждане за транс лицата като „пациенти, които чувстват съзнанията и душите си затворени в грешни тела“ (с. 15), и проследява т.нар. „тропа за грешното тяло“ в дискурсивен архив, чието начало и обща референция е автобиографичната книга „Енигма“ на журналистката транс жена Джан Морис. Разгъвайки „дискурсивните наслагования“, които обвързват теоретични проблематизации и автобиографичен трансджендър опит, Мария Делчева очертава конфликта на интерпретациите, като реконструира опозицията между „дискурсивно“ и „субстанциално“ трансджендър тяло, както и оспорването на последното от феноменологическа перспектива. Изводът на авторката е, че - свидетелствайки постоянно за една „нарушена норма на въплътеност“ - „трансджендър човекът е задължен да говори за тялото си, но не може да казва истината за тялото си“ (с. 38).

Втора глава на дисертацията също е организирана около един референтен автобиографичен наратив – на германката, транс жена, Шарлота фон Малсдорф, „живяла по време на нацисткия и последвалия комунистически режим в Германия без да крие своята трансджендър идентичност“ (с. 39) – и на „дискурсивно наслояващата“ се над него пиеса на американския драматург Дъг Райт, посветена на живота ѝ. Теоретичната рамка се задълбочава чрез въвеждане на следваща линия за осмисляне на

онтологическото безпокойство пред дисидентските сексуалности – характерната модализация на времето на куиър живота, обозначена като „време без бъдеще“, доколкото е време на онези, които „не се борят за деца“ (с. 44), и в този смисъл представляват радикално отрицание на т.нар. репродуктивен футуризм като хегемонна фигура на социалното време и на модерната политическа общност като такава (съгласно схващането на литературния теоретик Лий Еделман). Мария Делчева реконструира т.нар. антисоциален обрат в куиър изследванията, който изявява негативността на тези животи, белязани от „непоследователност, самота, загуба и меланхолия“ (с. 48), и го съпоставя с афирмативната ориентация, следвана от т.нар. ЛГБИТИК политики на гордост и прогрес. В този контекст авторката прави ключовия извод, че : „стремежът за трансформиране на куиър негативността в куиър позитивност, освен че блокира критическият потенциал на негативността да противостои на неолибералната социална, културна и биологическа производителност (...), може да бъде свързан с извършване на несправедливост спрямо определени куиър субекти“ (Автореферат, с. 21).

Третата глава „Джендър тероризъм и хомонационализъм“ представя дискурсивен архив, който обсъжда различни логики на срастване на трансджендър субекта с фигурата на „терориста“, обозначаваща за западната цивилизация срещата с радикалната чуждост, въвличаща политическата общност в непредсказуеми игри на живот и смърт. Теоретичната рамка тук е зададена от понятието „биополитика“ на Мишел Фуко, което Мария Делчева основателно разширява със схващането на философа Ашил Мбебме за „некрополитика“, тъй като умножаването на живота, към което се прицелва модерната биовласт, неизбежно е свързано и с пролиферация на формите на смърт. В контекста на американските политики на „хомонормативност“ и „хомонационализъм“ авторката проблематизира позитивното символическо преостойносттаване на живота на трансджендър лицата и стига до заключението, че „дискретните действия, предоставящи право на живот на трансджендър субекти в замяна на асимилативното им приобщаване към неолибералния режим на управление, или с други думи – превръщането им в дисциплинирани граждани, задължават с условия за признаване на общия враг и разграничаване от него“ (с. 174).

Автореферът на дисертацията, в обем от 55 страници, е изчерпателен и информативен, а петте приноса са коректно формулирани. Мария Делчева е посочила две публикации по темата на дисертацията – в „Литературен вестник“ и в списание

„Пирон“, както и още две други публикации, които макар да не са свързани пряко с трансджендър изследвания, разработват мотиви на идентичността и лимиалността.

Полагайки мисловно усилие, което се прицелва, както би казал Хабермас, „със стрела в сърцето на настоящето“, Мария Делчева очевидно поема една не лека изследователска задача. Приносът на дисертационния труд не е ограничен само до представянето на една изследователска област, която е почти непозната и неразработена в българското академично пространство. Тъй като самата област е в процес на ставане, заслугата на авторката според мен се състои преди всичко в уменията ѝ да се движи в „междините“ на различни проблематизации и да извява стабилизиращи ги линии и инвариантно ядро от въпроси. В този аспект намирам за много сполучливо изграждането на дисертацията чрез последователно разгръщане на един вид „симптомален прочит“ на въплътеността, темпоралността на куйър животите и динамиката на тяхното изключване и включване в легитимния биополитически порядък. А доколкото според авторката трансджендър и куйър изследванията могат да се разглеждат като определена (активистка ?) разновидност на „съвременната критическа теория“, смятам, че множество от реконструиранияте и осветлени от нея теоретични тези – особено свързаните с опозицията между куйър негативност и позитивност – са релевантни и за актуалното преасемблиране на социалното в цялост, т.е. за практиките на нормализация и съпротива, засягащи и други обезценени и абектирани животи. Така че дисертацията несъмнено предлага нови проблематизации не само за литературната теория и джендър изследванията, а и за критически ориентиранияте социални науки.

Ще си позволя обаче и две критични бележки, свързани според мен с недостатъчната експликация на методологията на изследването. Мария Делчева с основание твърди, че в работата ѝ са „идентифицирани и анализирани конфликтните точки в представените концептуални подходи“ (Автореферат, с. 55), че тя е открила „множество дискурсивни наслагвания“ (Заключение, с. 170), но остава неясно дали полето на трансджендър изследванията изобщо представлява индивидуализирана „дискурсивна формация“ в строгия смисъл на Мишел Фуко, което предполага имплицитни правила за допустимост и истинност на изказите, т.е. някакъв „порядък на дискурса“. Според мен изследването щеше да спечели, ако включваше проясняване на методологията си чрез дискурсивния и диспозиционния анализ на Фуко. Втората ми бележка се отнася до ограниченото тематизиране на категориите „лимиалност“ и „междинност“, които са посочени в заглавието на дисертацията и създават очаквания за аналитично проясняване, но

всъщност остават само оперативно и, така да се каже, „гешалтно“ употребявани. Може би едно бъдещо задълбочаване на авторката в съвременните феноменологически и постструктуралистски тематизации на тези категории би обогатило собствените ѝ изследвания.

В заключение: основавайки се на представените в становището достойнства и приноси на дисертационния труд „Лиминалност и междинност в съвременната критическа теория“ убедено препоръчвам на Мария Владиславова Делчева да бъде присъдена образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност 2.1. Филология – Теория на литературата.

3.06.2019

доц. д-р Светлана Събева

София